https://doi.org/10.21272/starovyna.2021.59.8

НЕСТЕРЕНКО В. А.

ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ В ІНТЕРПРИТАЦІЇ Т. Ф. ЗЕЛІНСЬКОГО

Рецензія на монографію: Римська імперія. Санкт-Петербург: Алетея, 2020. 490 с. (Серія «Нова антична бібліотека. Дослідження») [Римская империя. - СПб: Алетейя, 2020. - 490 с. - (Серия «Новая античная библиотека. Исследования»)].

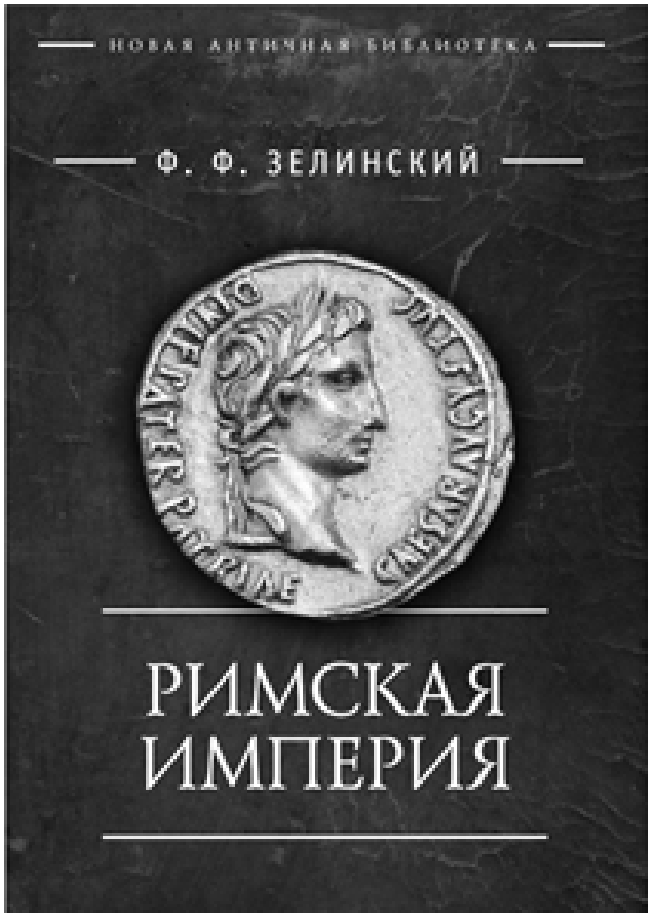

Історія Античного світу, передусім стародавніх Греції і Риму, були частиною освітнього процесу з часів виникнення університетів. Це відноситься і до колишньої Російської імперії, одним з найстаріших в якій став Санкт-Петербурзький університет.

У 2020 році видавництво «Алетейя» м. Санкт-Петербург в рамках серії «Нова антична бібліотека. Дослідження» видало монографію Т. Зелінського присвячену імперському періоду історії Стародавнього Риму. Як зазначено в

Нестеренко Вадим Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний університет (Україна). ORCID: 0000-0002-0469-3671.

анотації, Т. Зелінський видатний російський вчений та популяризатор класичного спадку. При цьому дане видання зроблене шляхом перекладу з польської мови, що вказано наприкінці анотації (Tadeusz Zieliński. Cesarstwo Rzymskie. Warszawa: PIW, 1995).

Тадей Францович Зелінський (пол. Tadeusz Stefan Zieliński, рос. Фаддей Францевич Зелинский) народився 2 (14 вересня) 1859 року в селі Скрипчинці Канівського повіту Київської губернії (нині село Корсунь-Шевченківського району Черкаської області) у польській родині й мав шляхетське коріння. Його сім'я переїхала до Санкт-Петербурга, де майбутній вчений навчався спочатку в петербурзькій німецькій гімназії св. Анни, а потім за успіхи отримав трирічну урядову стипендію й продовжив навчання у російській філологічній семінарії в Німеччині. Потім навчався в Лейпцизькому університеті, два роки вивчав пам'ятки античності в музеях Німеччини, Австрії, Італії, Греції, в 1883 році у Дерптському (нині Тартуський) університеті захистив докторську дисертацію. У 1887-1920 професор Санкт-Петербурзького університету. У 1922 році він покинув радянську Росію й очолив кафедру класичної філології у Варшавському університеті. Саме там і були опубліковані польською мовою його основні історичні праці: «Незалежна Греція», «Римська республіка», «Римська імперія» та інші. Член багатьох Академій наук (Прусська, Баварська, Російська, Чеська, Геттінгенська, Польська, Британська та ін.), почесний доктор Оксфордського, Ягеллонського, Гронінгенського та інших університетів. (*Кулікова Л. Б.* ЗЕЛІНСЬКИЙ Тадей Францович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Zelinsky_T).

Викладення подій історії імперського Риму Т. Зелінський починає із загибелі «людини, що втілювала усю міць Римської держави», кому Сивіла призначила стати переможцем давнього ворога Риму - Парфії й обіцяла у нагороду «царський вінець» - Юлія Цезаря у 44 році до н. е. Саме він, на думку автора, наніс республіці «три смертельні удари на полях Фарсала, Тапса і Мунди». У пізнішій історіографії кінцем республіканського періоду вважається 27 рік до н. е. - принципат Октавіана Августа. Історик пояснює це тим, що в античності початок його правління вважався 43 рік до н. е., коли Октавіан став проконсулом (С. 75). При цьому автор 27 рік до н. е. також вважає ключовим і, не тільки детально аналізує сутність нової форми влади, але й титули Октавіана, акцентуючи увагу на їх релігійному змісті (С. 84-88). Перелік римських імператорів, поданий Т. Зелінським наприкінці монографії, починається з Октавіана.

Далі автор, спираючись на праці античних істориків (Лівія, Тацита, Светонія, Плутарха, Флавія), послідовно викладає події до 476 р. - поява в Італії германської держави - «царства Одоакра», коли «дванадцятий орел Ромула перервав свій політ і стрімко рухнув на землю» (С. 481).

Значну увагу Т. Зелінський приділяє релігії і її впливу на суспільно-політичні процеси. Він намагається показати як мислили стародавні римляни, вплив релігійних уявлень на ті, чи інші дії. Так, в сюжеті про боротьбу між Антонієм і молодим Октавіаном за спадок Юлія Цезаря

розповідається про трактування римлянами появи на вечірньому небі комети під час ігор в останній декаді липня 44 року до н. е. на честь Венери Прародительки, яка вважалася покровителькою роду Юліїв. Для більшості це був поганий знак. З ним пов'язували «кінець світу», «зірку-меч», після появи якої почалися громадянські війни. Але з'явився гаруспік Вулкацій, який трактував це як «початок нового століття». При цьому він сказав, що видав таємницю богів і тут же помер. Октавіан використав це у власних цілях: комета стала перевтіленням душі Юлія Цезаря, для унаочнення цього в храмі на його статуї над чолом була вміщена зірка (С. 16-17).

Простежується автором, в ході викладення внутрішньої політики імператорів, й поступовий процес християнізації римського суспільства. Окремий розділ названий «Під знаком хреста». У ньому показано процес становлення християнської церкви, діяльність Константина Великого й інших імператорів, культура християнського Риму.

Християнська доктрина й побудова церковної ієрархії подана через призму католицизму. Автор цитує твір Тертуліана «Спростування єретиків». Католицька церква веде традицію від Спасителя і є перепоною від будь-якої єресі, ніхто не має права протиставляти церкві свою індивідуальну інтерпретацію. Для попередження церковного розколу необхідні визнання усіма рішень церковного собору ухвалене більшістю учасників, а також безумовний авторитет одного з єпископів, який «згідно традиції й історії належав римському єпископу» (С. 397-398).

Критично автор подає історію створення перших монастирів, що виникають на початку IV століття. Єгиптянин з Верхнього Єгипту, «майже чужий грецькій культурі» відомий як Святий Антоній, пішов від людей у пустелю й вдався до аскези, щоб побороти спокуси сатани. З його учнів і прибічників й виникла перша спільнота анахоретів. Але єгипетські не грецькі монастирі «честі християнству не принесли» через оскільки були неосвіченими і фанатичними і мов «чорні хмари висіли над культурною Александрією, сіючи смуту і спустошення». Щоправда у чому це полягало - не пояснюється. Тільки потім, завдяки греку св. Василію на Сході, і римлянину св. Бенедикту на Заході, монастирі були реорганізовані і перетворилися на центри культури (С. 399).

Щодо причин занепаду традиційних релігійних уявлень римлян й поширення християнського віровчення Т. Зелінський рішуче відкидає тезу про природність смерті античної релігії внаслідок втрати змістовності, розчаруванні прибічників. На його думку, вона була вбита у другій половині IV століття, «коли після перемоги ті, кого ще учора принижували, самі стали гнобителями» (С. 401).

Загалом у монографії подано аналіз зовнішньої і внутрішньої політики імператорів, зміни в системі державного управління, структурі римської армії, культурні процеси. При цьому майже не розкриті соціально-економічні аспекти. Але стилістика Т. Зелінського ближча до літературних творів, з численними епітетами, цитатами з творів римської літератури (Горацій, Вергілій, Марциал, Овідій). Крім того, є відсилання, які не відносяться до епохи, покликані краще роз'яснити матеріал. Все це

очевидно було орієнтовано переважно на польського читача. Наприклад, він порівнює розповіді Йосифа Флавія про свою військову діяльність з «історіями Заглоби» - героя творів польського романіста Г. Сенкевича (С. 209); в сюжеті про гоніння імператора Траяна на християн вставляє цитату з «Божественної комедії» Данте (С. 276); Капітолійський пагорб у Римі, як центр Риму з храмом Юпітера порівнює з Вавелем - у Кракові над Віслою (С. 289), дорогу за стінами Риму - з варшавською дорогою до Вілянова, де розташовувалася заміська резиденція польських королів (290); імператора західного Риму Валентиніана I - з сином Наполеона Бонапарта (С. 436); цитата з твору А. Міцкевича вставлена для ілюстрації початку війни імператора Валентиніана з Аттілою (С. 468).

На читача орієнтовані й назви розділів: «Месія», «Кесарєво безумство», «Повернення до здоров'я», «Епоха слави» і т. д. Особливо інтригуючою є назва останнього розділу - «МАМСАОГНА» - складена з початкових літер імен останніх імператорів Риму. Книга містить значну кількість ілюстративного матеріалу, династичні схеми римських імператорів.

Монографія буде цікавою передусім фахівцям як авторське бачення римської історії. Також її слід рекомендувати до опрацювання студентами, які опановують історію античності.

Nesterenko V. A.
PhD (History), Assosiate Professor (Ukraine), Sumy State University. *ORCID: 0000-0002-0469-3671.*

THE IMPERIAL PERIOD OF THE HISTORY OF ANCIENT ROME IN THE INTERPRETATION OF T. F. ZELINSKY

Review of the monograph: Roman Empire. St. Petersburg: Aleteya, 2020. 490 p. (Series «New Ancient Library. Research») [Rimskaja imperija. - SPb: Aleteja, 2020. - 490 s. - (Serija «Novaja antichnaja biblioteka. Issledovanija»)].